

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE
ÖRÖKSÉG ÉS KIHÍVÁSOK

Monográfia

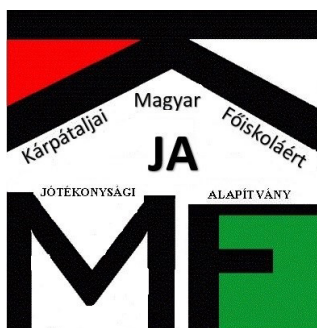
**Nemzeti
Együttműködési
Alap**

MINISZTERELNÖKSÉG

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE ÖRÖKSÉG ÉS KIHÍVÁSOK

Monográfia

II. RF KMF – „RIK-U” Kft.
Beregszász–Ungvár
2021

ETO 94(477.87)(082)

K 22

A kiadvány a mai Kárpátalja területének történetét mutatja be az őskortól a jelenkorig; összefoglaló jellegű munka, ahol a szerzők által fontosnak tartott témakörök lettek megjelenítve. Ajánljuk mindazoknak, akik betekintést kívánnak nyerni a mai értelemben vett Kárpátalja sokoldalú múltjába és jelenkori történetébe.

*Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Tudományos Tanácsa (2021.09.30., 9. számú jegyzőkönyv).*

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi
Kutatóközpontja, valamint Kiadói Részlege közreműködésével.

Szerkesztőbizottság:

A szerkesztőbizottság elnöke: *dr. Brenzovics László*

Főszerkesztő: *dr. Csatáry György*

Felelős szerkesztők: *Dobos Sándor, Orbán Melinda*

Szerkesztőbizottsági tagok: *dr. Braun László, dr. Szakál Imre,*

Szamborovszkyné dr. Nagy Ibolya

Lektorálta:

prof. dr. habil. Balla Tibor (Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest) – 6. fejezet;

Bayerné dr. Sipos Mónika (Pécsi Tudományegyetem, Pécs) – 15. fejezet;

dr. Czigány István (Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest) – 4. fejezet;

dr. Ferenc Viktória (Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Budapest) – 16. fejezet;

dr. habil. Forisik Péter (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 2. fejezet;

Hidász Ferenc OFM (Ordo Fratrum Minorum) – 10–13. fejezet;

Marosi István (gör.kat. lelkész, Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ, Beregszász) – 10–13. fejezet;

prof. dr. Mándrik Iván (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász) – 5. fejezet;

dr. Milován Sándor (a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség tiszteletbeli elnöke, Nagyszőlős) – 14. fejezet;

dr. Molnár József (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász) – 1. fejezet;

dr. Novák Ádám (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 3. fejezet;

dr. habil. Palasik Mária (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest) – 11. fejezet;

prof. dr. habil. Püski Levente (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 8–9. fejezet;

dr. Radvánszky Ferenc (ref. lelkész, Mezőkaszonyi Református Egyházközség) – 10–13. fejezet;

dr. habil. Simon Attila (Selye János Egyetem, Komárom; Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja) – 7. fejezet;

dr. Tóth Pál Péter, DSc (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest) – 16. fejezet;

dr. habil. Valuch Tibor, DSc (Eszterházy Károly Egyetem, Eger) – 10., 12–13. fejezet.

Műszaki szerkesztés és tördelés: *Orbán Melinda*

Korrektúra: *Sin Edina, Hnatik-Riskó Márta*

Borítóterv: *Vezsdel László*

ETO-besorolás: *a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára*

A kiadásért felel: *Dobos Sándor* (a II. RF KMF Kiadói Részlegének vezetője)

A monográfia fejezeteinek tartalmáért kizárólag a szerzők felelnek.

**A kiadvány megjelenését a Nemzeti Együttműködési Alap,
Magyarország Miniszterelnöksége, a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. támogatta
a Nyírtéti Református Egyházközség Jövőjéért Egyesület és a Kárpátaljai
Magyar Főiskoláért Jótékonysági Alapítvány közreműködésével.**

Kiadó: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 6.;
e-mail: foiskola@kmf.uz.ua) és a „RIK-U” Kft. (cím: 88 000 Ungvár, Gagarin u. 36.; e-mail:
print@rik.com.ua)

Nyomdai munkálatok: „RIK-U” Kft.

ISBN 978-617-8046-21-7

© A szerzők, 2021

© A szerkesztőbizottság, 2021

© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2021

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	11
1. FEJEZET. KÁRPÁTALJA KÖZIGAZGATÁS-TÖRTÉNETE, ETNO- DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSAI ÉS KÖZSÉGNÉVRENDEZÉSEI	13
1.1. A közigazgatási térfelosztás változásai a mai Kárpátalja területén (<i>Molnár D. István</i>).....	13
1.2. Kárpátalja népessége (<i>Molnár D. István</i>)	32
1.3. Községnévváltozások és -rendezések a mai Kárpátalja területén (1898–2000) (<i>Dobos Sándor</i>).....	50
2. FEJEZET. A MAI KÁRPÁTALJA TERÜLETÉNEK ŐSTÖRTÉNETE (<i>Rácz Béla</i>).....	65
2.1. Paleolitikum (őskőkor).....	65
2.2. Mezolitikum (középső vagy átmeneti kőkorszak)	72
2.3. Neolitikum (újkökor, csiszoltkő-korszak).....	76
2.4. Rézkorszak (eneolitikum, kőrézkor)	79
2.5. Bronzkorszak.....	82
2.6. Vaskorszak.....	88
2.7. A római kor.....	92
2.8. A szláv korszak.....	97
3. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG KÖZÉPKORA (A HONFOG- LALÁSTÓL 1526-IG) (<i>Kész Barnabás</i>)	103
3.1. A magyar honfoglalástól az államalapításig (895–1000)	103
3.1.1. Őstörténetünk titkai	103
3.1.2. A honfoglaló magyarok régészeti emlékei Kárpátalján	108
3.2. Vidékünk az Árpád-házi királyok korában (1000–1301)	115
3.2.1. Az Árpád-dinasztia	115
3.2.2. Vármegyék és ispánságok.....	120
3.3. A vegyes házi királyok kora (1301–1525).....	125
3.3.1. A Magyar Királyság fénykora.....	125
3.3.2. Középkori vármegyéink.....	131
3.3.3. Gazdaság, társadalom, műveltség.....	138
3.3.4. Középkori kőtemplomok	139
3.3.5. Szerzetesrendek	141
3.3.6. Középkori váraink	143
3.3.7. Vidékünk nemesi családjai a középkorban	153

4. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG A KORA ÚJKORBAN (1526–1790).....	157
4.1. Vidékünk története a mohácsi vésztől a szatmári békéig (1526–1711) (<i>Csatáry György</i>)	157
4.1.1. A királyi Magyarország és Erdély határán.....	157
4.1.2. A reformáció terjedése vidékünkön, beregszászi zsinatok	159
4.1.3. Az öt máramarosi koronaváros	165
4.1.4. A Bocskai-felkelés	167
4.1.5. Bethlen Gábor fejedelem kora.....	170
4.1.6. A vármegyei főnemesség	172
4.1.7. Az ungvári katolikus gimnázium.....	185
4.1.8. Az ungvári unió 1646-ban	188
4.1.9. A Thököly-felkelés.....	190
4.1.10. A Rákóczi-szabadságharc	199
4.2. Északkelet-Magyarország története 1711–1790 között (<i>Molnár Ferenc</i>)	213
4.2.1. A munkács-szentmiklósi uradalom.....	217
4.2.2. Munkács és Nagyszőlős.....	224
4.2.3. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye kiala- kulása a 18. században	228
4.2.4. Bacsinszky András a Munkácsi Egyházmegye élén.....	231
5. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE 1790-TŐL 1914-IG....	237
5.1. A nemzeti ébredés kezdetétől a reformkor végéig (<i>Dancs György</i>).....	237
5.1.1. A jakobinus mozgalom és a napóleoni háborúk	237
5.1.2. A reformkori országgyűlések és a vármegyék.....	239
5.1.3. Néesség.....	247
5.1.4. Egészségügy és kolerajárvány	249
5.1.5. Gazdaság.....	254
5.1.6. Adók és kiadások	263
5.1.7. Regionális központok	265
5.1.8. Társadalmi szerveződések	271
5.2. Az 1848–49. évi események és a neoabszolutizmus (<i>Molnár Ferenc</i>)	273
5.2.1. A vármegyei élet és a forradalom	273
5.2.2. A nemzetiségi kérdés	277
5.2.3. A nemzetőrség és a honvédtoborzás megszervezése	279
5.2.4. Az 1848. őszi események.....	283

5.2.5. 1849 tavasza: a verhovinai események és a podhe- ringi ütközet	287
5.2.6. Végig a magyar szabadságharc szolgálatában	290
5.2.7. Megtorlás és neoabszolutizmus	295
5.2.8. Az Ungvári Kerület és az olmützi alkotmány kihirdetése	296
5.2.9. A politikai és nemzetiségi élet élénkülése az 1860-as évek elején.....	303
5.3. A dualizmus korának társadalmi és gazdasági viszonyai (<i>Braun László</i>)	310
5.3.1. A mezőgazdaság és az agrárnépesség helyzete.....	310
5.3.2. Kivándorlás az Északkeleti-Kárpátok vidékéről	315
5.3.3. Ruszin nemzetiségi mozgalom és politikai viszonyok	323
5.3.4. A zsidó közösség és gazdasági szerepvállalása	329
5.3.5. A német lakosság foglalkozása és társadalmi helyzete.....	332
5.3.6. A vasúti közlekedés kiépítése	334
5.3.7. Az ipar fejlődése	344
5.3.8. A városok fejlődése és polgárosodás.....	358
 6. FEJEZET. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉS VIDÉKÜNK (1914–1918) (<i>Suslik Ádám</i>)	 383
 7. FEJEZET. AZ ELSŐ CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKA (1918–1938) (<i>Szakál Imre</i>)	 399
7.1. Az államfordulat hónapjai.....	399
7.1.1. Ruszka Krajna.....	399
7.1.2. A csehszlovák katonai megszállás	408
7.2. Kárpátalja a Csehszlovák Köztársaság közigazgatásában	412
7.2.1. Az új ország	412
7.2.2. Kárpátalja csehszlovák közigazgatása	416
7.3. Magyar társadalmi és politikai élet a csehszlovák Kárpátalján.....	423
7.3.1. Az új közösség	423
7.3.2. Pártok és választások	430
7.4. Csehszlovák gazdaságpolitika Kárpátalján	435
7.4.1. Gazdasági helyzetkép és infrastrukturális fejlesztések.....	435
7.4.2. Földreform és telepítéspolitika	444
 8. FEJEZET. KÁRPÁTI UKRAJNA ÉS A TERÜLETI REVÍZIÓ (1938–1939) (<i>Szözlősi Nóra</i>)	 449
8.1. Az 1938-as eseményeket megelőző nemzetközi helyzet.....	449
8.2. Az 1938-as csehszlovák válság és a kisantant megroppanása.....	454

8.3. A müncheni tárgyalások és az első bécsi döntés	455
8.4. Az 1938. őszi események	459
8.5. Kárpáti Ukrajna kikiáltása, majd Magyarországhoz történő csatolása 1939 márciusában	463
9. FEJEZET. A MAGYAR KIRÁLYSÁGHOZ VISSZATÉRT KÁRPÁTALJA (1938–1944) (<i>Szőlősi Nóra</i>).....	
9.1. Előzmények.....	467
9.2. A katonai közigazgatás bevezetése.....	468
9.3. A polgári közigazgatásra történő áttérés.....	472
9.4. A visszatért területek országgyűlési képviselőtének alakulása.....	475
9.5. Igazoltatási eljárások és a tisztviselőkérdés	477
9.6. A visszatért területek gazdasági adottságai és lehetőségei	480
9.6.1. Turizmus	480
9.6.2. Erdőgazdálkodás.....	483
9.6.3. A vízerőművek.....	490
9.6.4. Mezőgazdaság, ipar és az ezen belüli szociális intézkedések.....	493
10. FEJEZET. A KÉSŐSZTÁLINIZMUS KORSZAKA (1944–1953).....	
10.1. A vidék szovjetizálása/szovjetesítése (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	501
10.2. A szovjet típusú gazdaságpolitika erőszakos térnyerése (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	513
10.3. A közoktatás szovjetesítése (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	521
10.4. Egyházpolitika szovjet módra (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	528
11. FEJEZET. A SZTÁLIN UTÁNI ÉVTIZED – 1953–1964 (A HÁROM „TRIUMVIRÁTUS” ÉS A HRUSCSOVI KILENC ÉV).....	
11.1. Politikai látszatenyhülés (<i>Váradi Natália</i>).....	543
11.2. A gazdaságfejlesztés – káderkérdés (<i>Váradi Natália</i>)	551
11.3. 1956 helyi vonatkozásai (<i>Váradi Natália</i>).....	565
11.4. A közoktatás alakulása az enyhülés éveiben (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	574
11.5. A hitélet alakulása a hruscsovi egyházüldözés idején (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	580
12. FEJEZET. A BREZSNYEVI DOLCE VITA KÉT ÉVTIZEDE (1964–1982).....	
12.1. „Édes élet” szovjet módra: gazdaság és birodalmi eszme (<i>Császár István</i>)	593

12.2. A helyi magyar szellemi mozgástér újraértelmezése és annak következményei (<i>Császár István</i>).....	600
12.3. A közoktatás brezsnyevi központosításának időszaka (1964–1982) (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	613
12.4. Egyházpolitika és hitélet a <i>dolce vita</i> idejében (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	619
13. FEJEZET. A BOMLÁS ÉVTIZEDE (1982–1991).....	631
13.1. Pártfőtítkárok váltásának sodrában: élelmiszerprogram és alkoholtilalom (1982–1985) (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	631
13.2. A gorbacsovi peresztrojka fonákságaitól a széthullásig (<i>Császár István</i>)	635
13.3. Az ideológiai harc fokozása a közoktatásban (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	644
13.4. Az ateista propagandától az egyházzal történő együttműködésig (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	650
14. FEJEZET. KÁRPÁTALJA POLITIKATÖRTÉNETE A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN (1991–2015) (<i>Darcsi Karolina</i>)	661
14.1. Kárpátalja Ukrajna függetlenségének időszakában – a magyar érdekképviselet megjelenése, az elvesztett autonómia ügye	661
14.2. Ukrajnai választások és a kárpátaljai magyarság	665
14.2.1. Parlamenti választások – 1990–1998	667
14.2.2. Parlamenti választások – 2002–2014	668
14.2.3. Helyhatósági választások Ukrajnában	680
15. FEJEZET. HELYZETKÉP A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVŰ OKTATÁSRÓL (1989–2019) (<i>Orosz Ildikó</i>).....	693
15.1. Az oktatást meghatározó jogalkotási folyamat alakulása Ukrajnában.....	694
15.2. Az anyanemzet politikájának hatása a kárpátaljai magyar oktatásra.....	706
15.3. A magyar nyelvű oktatási intézményhálózat	717
15.4. A magyar tannyelvű oktatási intézmények/osztályok minőségének kérdésköre	723
15.5. A magyar nyelvű szakképzés és felsőoktatás alakulása a vizsgált időszakban.....	735

16. FEJEZET. KÁRPÁTALJA TÁRSADALMI VISZONYAI A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN (1991–2018) (<i>Hires-László Kornélia</i>)	743
16.1. Korszakok a gazdasági jellemzők és változások alapján.....	744
16.1.1. Ukrajna intézményi átalakulása (1991–1998).....	744
16.1.2. A nemzetközi hitelek és befektetők (1999–2007).....	748
16.1.3. A nagy gazdasági világválság (2008–2009).....	749
16.1.4. A mindenkori Nyugat és Kelet dilemmája (2010–2013)	751
16.1.5. A „Majdan” utáni időszak (2014–2015; 2016–2018)	752
16.2. Magyar kisebbségi lét a független Ukrajnában	756
16.2.1. A függetlenség alapjai (az alkotmány) – 1991–2000	756
16.2.2. Státusz törvény / narancsos forradalom – 2000–2007	756
16.2.3. Az első „ukrán láz” – 2008–2009	759
16.2.4. Kisebbségbarát időszak – 2010–2012.....	760
16.2.5. A második „ukrán láz”(?) – 2013–2019.....	761
16.3. Migrációs folyamatok korszakonként a kárpátaljai magyarság életében	761
16.4. Mindennapok a kárpátaljai magyarság életében az 1991-es rendszerváltás után	765
A KÖTET SZERZŐI	781

8. FEJEZET

Kárpáti Ukrajna és a területi revízió (1938–1939)

8.1. Az 1938-as eseményeket megelőző nemzetközi helyzet

Az első világháborút követően Európa térképe teljesen átrendeződött. A romokon nagyhatalmak tűntek el, s egyben új nemzetállamok születtek, amelyeknek a kialakult új rendhez kellett alkalmazkodniuk. Ilyen volt Magyarország is, amely nagyhatalmi státuszát elveszítve egy megtört, politikailag rövid időn belül számtalan fordulatot megélt, komoly büntetéssel sújtott, sok sebből vérző állammá változott. A magyar kormánypolitika, a nemzetközi helyzet időről időre változott, módosult a két világháború között. Egy dolog azonban mindvégig konstans maradt, mégpedig a revízióra való törekvés.

Ebben a fejezetben azt vizsgáljuk meg, hogy miként jött létre Kárpáti Ukrajna, illetve Kárpátalja magyar- és ruszinlakta része miként került újra magyar fennhatóság alá. A helyzet összetettségéből fakadóan muszáj kitekintenünk a két világháború közötti nemzetközi helyzetre, hisz enélkül nem érthetjük meg, milyen folyamatok játszódtak le a térségben, s a terület sorsát hogyan befolyásolták a nagyhatalmi, katonapolitikai, valamint stratégiai érdekek és célok.

Magát a revíziót többen többféleképpen képzeltek el, vagy vélték igazságosnak és kivitelezhetőnek. A magyar politikai körök nagy része az integrális revíziót¹ tekintette végső célnak. Voltak, akik az ún. optimális² revízióban bíztak, míg mások az etnikai revízióval is megelégedtek volna.³ Az azonban leszögezhető, hogy a revízió megvalósulását nem a belső közéleti viták határozták meg, sokkal inkább a korszak külső nemzetközi erőviszonyai. A revízió mint valós cél azonban az 1920-as években még nagyon távolinak tűnt.

Az 1920-as évek második felében viszont némileg enyhülni kezdett a helyzet, amikor az ország felé több irányból is nyitni kezdtek. Egyrészt az olaszok, másrészt az angolok, pontosabban egy angol milliomos⁴,

¹ Az integrális revízióban – vagyis hogy minden terület visszaszerezhető – bízott maga Horthy Miklós kormányzó, ahogy Gömbös Gyula és Apponyi Albert is. Erről lásd részletesebben *Szarka László: A magyar revíziós politika eredményei és dilemmái*. In: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Szerk. Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László. Budapest 2008. 138.

² A kifejezés Ormos Máriától származik, de pontos körülhatárolása nem történt meg, csupán olyan revíziót vetített előre, amelyet az aktuális nemzetközi helyzet optimálisan lehetővé tesz. Erről lásd részletesebben *Ormos Mária: Magyarország a két világháború korában 1914–1945*. Debrecen 1998. 125.

³ Az etnikai revízióval leginkább a magyar politikai ellenzék és a baloldal elégedett volna meg.

⁴ *Miroslav Michela: A Rothermere-akció visszhangja Csehszlovákiában 1927–1928-ban*. Századok 139. (2005) 6. sz. 1497–1514.

akinek bár kevés befolyása volt az angol politikai vezetőkre – és főként szenzációhajászásból röppentette fel a magyarok ügyét Daily Mail című lapjában *Hungary's Place in the Sun*⁵ címmel –, a magyar politikusoknak mégis elég lökést adott ahhoz, hogy a sérelmeikkel kimerészkedjenek a nemzetközi szintérre. 1927-ben a kormány úgy döntött, hogy egy új társadalmi szervezet révén (a kormány kezdetben a Területvédő Ligát, később a Magyar Nemzeti Szövetséget igyekezett céljainak alárendelni) új keretbe foglalja a revízió ügyét.⁶ Az új szervezet Magyar Revíziós Liga néven kelt életre, vezetője Herczeg Ferenc „írófejedelem” lett. Ez az apparátus lényegében a korszak „félhivatalos” külpolitikai propagandaszervévé vált.⁷

Mindeközben a másik nagy vesztes ország belső ügyeiben is változás állt be, 1933 elején Adolf Hitler lett Németország kancellárja. Dinamikusnak mondott, álságos békeszólamokkal leplezett agresszív külpolitikája a versailles-i békemű lerombolására irányult. Ez természetesen létében fenyegette Csehszlovákiát.

Az új helyzet reális közelségbe hozta a magyar területi revízió ügyét, miközben a magyar vezetés tisztában volt azzal, hogy Németország szövetségként sem veszélytelen partner. Darányi Kálmán, aki 1936-tól Gömbös Gyulát váltotta a miniszterelnöki székben, egyre többször tárgyalt a német vezetéssel, ahol legtöbbször az Anschluss ügye volt terítéken. A német fél valójában arra volt kíváncsi, hogy a magyarok nem emelnek-e kifogást Ausztria bekebelezése ellen.⁸ A magyar vezetők támogatásukról biztosították német szövetségüket. Az Anschluss ügyében azonban kétarcú volt a magyar külpolitika. A római jegyzőkönyvekkel, az 1934-es osztrák–olasz–magyar Hármas Szövetség létrejöttével lényegében kiálltak az osztrák függetlenség mellett. Ám amikor Mussolini etiópiai kalandja német támogatásért cserében feladta az osztrák függetlenség támogatását, akkor Budapesten levonták az új helyzet konzekvenciáját. A szakirodalom ezt Berlin–Róma tengelyként emlegeti, bár az erőegyensúly igencsak egyenetlenül oszlott meg a két fél között.

Fontos tényező volt továbbá a két világháború között a kisantant (a formáció tagjai: Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia) megszületése. A kisantant létrejöttét az indukálta, hogy fellépjen az esetleges magyar reví-

⁵ A teljesség igénye nélkül lásd főként *Zeidler Miklós: Irredentism in Everyday Life in Hungary during the Inter-war Period. Regio – Minorities, Politics, Society – English Edition.* (2002) 1. iss. 71–88.; *Michela, M.: A Rothermere-akció* i. m. 1497–1514.

⁶ A témával részletesen Zeidler Miklós foglalkozik. Lásd *Zeidler Miklós: A Magyar Revíziós Liga. Századok* 131. (1997) 2. sz. 303–351.; *Uő: A Magyar Revíziós Liga. Rubicon.* (1997) 1. sz. 30–34.

⁷ Erről lásd részletesebben: *Zeidler M.: A Magyar Revíziós Liga* i. m. 30–34.

⁸ *Ormos M.: Magyarország a két világháború* i. m. 178.

zióval szemben.⁹ A magyar államot körülbástyázó három ország mint egységes blokk hivatalosan 1933-ban született meg, de a '20-as évek elején kötött kétoldali szerződések miatt a magyar politika mindvégig figyelemmel kellett, hogy kísérje lépéseit.

A nemzetközi színtér beszűkülésével az első világháborút követően a magyar külügy is más irányt helyezett kilátásba. A kisantant gyűrűjéből való kitörést úgy látták elképzelhetőnek, ha az egész formációval nem is, de legalább az egyik tagjával szövetséget kötnek. Mivel Jugoszláviával szemben volt a legkisebb területi követelése Magyarországnak, úgy gondolta, a délszláv szomszédjával bocsátkozik tárgyalásokba. A blokk másik két tagja viszont árgus szemekkel figyelte a párbeszédet, amely végül 1926 decemberében megmerevedett.¹⁰ Ekkor azonban az olasz fél már igyekezett előkészíteni a terepet egy magyar–olasz barátsági szerződés számára.¹¹ Nagyon fontos adalék, hogy 1926 közepén megszűnt a népszövetségi kölcsön ellenőrzése, a következő évben pedig a katonai ellenőrzés is, ami tovább tágította a magyar külpolitikai mozgásteret.¹² Bethlen azt remélte, hogy az olasz nyitás révén más nyugati országok figyelme is Magyarországra fordul majd, így kivárt. Tapogatózásai külföldön nem tartottak számot különösebb érdeklődésre, de az angol Lord Rothermere figyelme ekkor terelődött Magyarország felé.

Az 1930-as évek, ahogy a világ többi pontján, úgy Magyarországon is, a válság évei voltak. A tíz évig építgetett konszolidáció hangulatát és egyben eredményeinek nagy részét is elsöpörte a gazdasági válság, ezáltal felszínre kerültek a békerendszer szeplői is.¹³ A rendszer támogatói viszont igyekeztek megszilárdítani a fennálló viszonyokat, kibékíteni az ellentétekből fakadó nézetkülönbségeket, ezáltal elejét véve egy új rendezés lehetőségének. Ez azonban a korábbi vesztes államoknak, Magyarországnak és Németországnak a legkevésbé sem volt inyére.

Gömbös halálát követően Mussolini ugyan tett olyan ígéreteket, hogy a magyar revízió ügyét továbbra is forrásponton tartja, s ehhez a francia felet is megnyeri, de Budapesten jól tudták, hogy ez pusztá ígérgetés a részé-

⁹ A kisantant kialakulásával, működésével stb. kapcsolatban lásd részletesen Ádám Magda munkáit. *Ádám Magda: A kisantant és Európa 1920–1929.* Budapest 1989.; *Uő: A kisantant 1920–1938.* Budapest 1981.; *Uő: Magyarország és a kisantant a harmincas években.* Budapest 1968.; *Uő: Dunai konföderáció vagy kisantant. Történelmi Szemle* 20. (1977) 3–4. sz. 439–484.

¹⁰ *Ormos M.: Magyarország a két világháború i. m.* 123–124.

¹¹ Egyébként ennek a háttérében a magyar–jugoszláv megegyezés meghiúsulása állt.

¹² *Gergely Jenő – Izsák Lajos: A huszadik század története.* Budapest 2000. 128., 140.

¹³ *Gergely Jenő – Pritz Pál: A trianoni Magyarország 1918–1945.* Budapest 1998. 84.

ről.¹⁴ Fontos rögzíteni, hogy Mussolini hosszú időn keresztül képviselte a magyar revízió ügyét, azonban ő maga sem tudta, hogy a magyar fél pontosan milyen területek visszaszerzésére törekszik, így 1933 tavaszán arra kérte Gömböst, hogy ismertesse vele ezeket a célkitűzéseket. A magyar kormány viszont korábban azért nem jelölték meg a pontos területi igényeket, mert lényegében az integrális revízióra törekedtek. Így Gömbös csak hosszabb habozás után, s bízva Mussolini titoktartásában, 1934 végén juttatta el a Ducéhez a részletes magyar revízió tervét¹⁵ (lásd az 1. térképet).

1. térkép Gömbös Gyula határrevíziós elképzelése 1934-ben

Forrás: Trianon és a magyar politikai gondolkodás 1920–1953. Szerk. Romsics Ignác – Bertényi Iván. Budapest 1998. 88–89.

Ez az elképzelés meglehetősen különbözött a korábbi Rotherme-re-vonaltól, amelyet az angol Lord még 1927-ben javasolt. A Lord akciója már akkor kellemetlen helyzetbe hozta a magyar kormányt, hisz amíg az angol laptulajdonos a sajtókampánya során döntően a magyarlakta határ menti sáv visszajuttatását javasolta, ami a magyar elképzelések minimuma

¹⁴ Erről lásd részletesebben *Gergely J. – Pritz P.: A trianoni Magyarország i. m. 85.*

¹⁵ *Zeidler Miklós: A revíziós gondolat. (Második, bőv. kiadás.) Pozsony 2009. 160. Lásd továbbá Trianon. (Második, bőv. kiadás.) Szerk. Zeidler Miklós. Budapest 2008. 588–591.*

mát jelentette, addig a Gömbös által megjelölt határok, bár lemondtak az integritásról, mégis kétszeres területgyarapodás lehetőségét vetítették előre.¹⁶ Rothermere javaslatai azért sem nyerték el a magyar kormánykörök tetszését, mert Csehszlovákiából 1 millió, Romániából 600 ezer, Jugoszláviából pedig 400 ezer magyar visszatérését tartotta lehetségesnek. Elképzelései mellé egy térképet is csatolt, amely azonban nagyon pontatlan volt, hisz nem megfelelően ábrázolta a Felvidék déli és az Alföld keleti peremén elterülő nyelvhatárt, emellett a kárpátaljai magyarság teljesen lemaradt a térképről.¹⁷ Ezáltal a ruszinok lakta terület sem került fel a rajzra egyéb hibák mellett.¹⁸ Ezzel szemben a Gömbös által elkészített térkép nemzetiségi, gazdasági és stratégiai szempontok alapján jelölte ki Magyarország új határait¹⁹ (lásd a 2. térképet).

2. térkép Lord Rothermere határrevíziós javaslata 1927-ben

Forrás: *Romsics Ignác: Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*. Budapest 1996. 85.

¹⁶ Zeidler M.: A revíziós gondolat i. m. 113., 160.

¹⁷ Zeidler M.: A revíziós gondolat i. m. 113.

¹⁸ Az 1927 júniusában megjelenő térképnél sokkal pontosabb és részletesebb kartográfiai csatolt a Lord egy augusztusi cikkéhez, és újra „méltányos megoldást” kért Magyarország számára.

¹⁹ Erről lásd részletesebben Trianon i. m. 588–591.

1936 őszén a Gömböst már korábban is sokat helyettesítő Darányi Kálmán lett az új miniszterelnök, aki az alkotmányos rend megőrzésének programjával úgy szeretett volna visszatérni a bethleni alapokhoz, hogy nem fordult élesen szembe Gömbös politikájával sem. Ebben az időszakban már a németekkel is egyre inkább elmélyült Magyarország viszonya, s a következő év elejétől a német féllel való egyeztetések is megsokasodtak. Igaz, már Gömbös is többször tett látogatást Berlinben. A magyar politikusok ugyanis már a húszas években felismerték, hogy a versailles-i békerendszer feloldásához egy erős szövetségesre van szükségük. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy ebben egy olyan ország lesz partner, amelyet a Párizs környéki rendezés Magyarországhoz hasonlóan súlyosan érintett. Németország Hitler hatalomra jutását követően egyre agresszívebb külpolitikát folytatott, ami reményt keltett a magyar kormány tagjaiban is,²⁰ hisz Németország 1938 márciusában megkezdte az Ausztria beolvasztására irányuló hadműveletét (Anschluss). Ezt követően Hitler rövid időn belül hozzáfogott Csehszlovákia szétveréséhez, amelyben a Szudéta-vidék németjeinek, valamint a magyaroknak döntő szerepet szánt.²¹

8.2. Az 1938-as csehszlovák válság és a kisantant megroppanása

1938 közepére a csehszlovák válság olyan komolyan kiéleződött, hogy egy német–csehszlovák háború kirobbanásával veszélyeztette Európát.²² Esterházy Lujza így írt erről: „Magyar társadalmunkban egyre sűrűbben emlegetik, hogy ha Európa hatalmai a békeszerződések rendelkezései ellenére nem elleneztek az ausztriai németek egyesülését a Német Birodalommal, akkor nem szabadna ellenezniök a csehszlovákiai magyarság egyesülését sem Magyarországgal. Egyre erőteljesebben tör fel ez a vágy. Pedig hát Csehszlovákia hallani sem akar a határrevízióról. A csehszlovák sajtó, a nyugati államok sajtójával együtt váltig azt hangoztatja, hogy *Csehszlovákia területének integritását háború árán is megvédi*. Már ekkor fellobban előttünk a világháború szörnyű lehetősége...”²³ (Kiemelés az eredetiben.)

1938 nyarán számos diplomáciai lépés követte egymást, így a magyar vezetés is komoly párbeszédet folytatott a kisantanttal. Az időzítés – mondhatni – tökéletes volt, hisz amíg a magyar politikai elit egyik fele

²⁰ Hornyák Csaba: Kísérlet Kárpátalja birtokbavételére: 1938. november. Actas. (1986) Különszám. 167.

²¹ Esterházy Lujza: Huszadik esztendő. Budapest 1942. 10.

²² Sallai Gergely: Az első bécsi döntés diplomáciai és politikai előtörténete. Századok 134. (2000) 3. sz. 597.

²³ Esterházy L.: Huszadik esztendő i. m. 10.

Bleden tanácskozott a kisantant képviselőivel, addig Horthy Miklós kormányzó 1938 augusztusában Kielben folytatott tárgyalásokat a német kancellárral, és alapos megfontolást követően nemet mondott a hitleri ajánlatra, amely fegyveres konfliktus kiprovokálására irányult Csehszlovákiával szemben.²⁴ Pritz Pál²⁵ joggal nevezi e lépést a magyar diplomácia „csúcsteljesítményének”, egyrészt mert a Bleden megkötött egyezmény révén komolyan kitágult a magyar külpolitikai mozgástér, másrészt az egyezmény lényegében „felrobbantotta” a kisantantot.²⁶ A politikai blokk elismerte Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát, és megegyezett a meg nem támadás kérdésében is.²⁷ E politikai lépést követően a német fél – és most főként Ribbentrop – kíváncsi volt a magyarok további terveire, s újra felvetette egy német–csehszlovák katonai konfliktus lehetőségét, melyet Kánya elhárított, kilátásba helyezve a semlegességet,²⁸ illetve Jugoszlávia várható magatartására hivatkozott. Amennyiben Magyarország vállalta volna a háborús agresszor szerepét, a magyar igényeket a Kárpátok, vagyis az egész szlovákok által lakott területre és Kárpátaljára is kiterjesztették volna. Magyarország ezt az ajánlatot visszautasította.²⁹

Csehszlovákia napjai meg voltak számlálva. 1938. szeptember 28–29-én pedig sor került a müncheni négyhatalmi tárgyalásokra, ami azt jelentette, hogy London és Párizs a béke megmentésének naiv reményében hozzájárult Csehszlovákia amputálásához.³⁰

8.3. A müncheni tárgyalások és az első bécsi döntés

A müncheni tárgyalások nem hoztak eredményt a kisebbségi területvita kapcsán, így a magyar–csehszlovák és a lengyel–csehszlovák területek sorsát kétoldalú tárgyalások révén kellett (volna) megoldani három hónapos határidővel.³¹ Így októberben újabb egyeztetésre került sor.

A magyar kormány a feszült komáromi tárgyalásokat követően (1938. október 9–13.), amely tárgyalássor a területi kérdéseket volt hiva-

²⁴ Sallai G.: Az első bécsi döntés diplomáciai i. m. 598.

²⁵ Gergely J. – Pritz P.: A trianoni Magyarország i. m. 122.

²⁶ Pritz Pál: Az objektivitás mítosza? Hazánk és a nagyvilág. 20. századi metszetek. Budapest 2011. 101.

²⁷ Sallai G.: Az első bécsi döntés diplomáciai i. m. 598.

²⁸ A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944. Szerk. Ránki György. Ford. Kallós Pál, Simonffy-Tóth Ernő. Budapest 1968. 134., 287–288.

²⁹ Sallai G.: Az első bécsi döntés diplomáciai i. m. 599.

³⁰ Botlik József – Dupka György: Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991. Budapest–Szeged 1991. 41.

³¹ Botlik József: Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez. Budapest 2000. 211.

tott eldönteni, már jól látta, hogy a teljes szlovák területre nincs esélye. Bízott viszont abban, hogy (a teljes) Kárpátalját meg tudja szerezni, főként amiatt, hogy a ruszinok számára is népszavazást követelt, remélve, hogy annak eredménye neki kedvez majd.³² Kárpátalja megszerzése ugyanis kitörést jelentett volna a kisantant gyűrűjéből, hisz Magyarországnak közös határa lett volna Lengyelországgal, de talán még fontosabb, hogy így Berlinnel szemben komoly mozgástérhez jutott volna.³³ A német kormánynak azonban Kárpátaljával saját tervei voltak, ugyanis az „önálló” Ukrajna kiindulópontjának szánta a területet,³⁴ így elfoglalását nem támogatta.

A meddő komáromi tárgyalásokat követően egy kisebb magyar delegáció Darányi Kálmánnal az élén látogatást tett Hitlernél. Darányi a német félnek a ruszin és szlovák népszavazási igények teljesítése fejében felajánlotta, hogy Magyarország kilép a Népszövetségből, és csatlakozik az antikomintern paktumhoz, illetve hajlandó aláírni egy tízéves gazdasági szerződést Németországgal.³⁵ Az ígéretei azonban nem találtak termékeny talajra. Darányi németországi útjával párhuzamosan Csáky István magyar külügyminiszter Olaszországba látogatott, hogy Benito Mussolinivel és Galeazzo Ciano olasz külügyminiszterrel folytasson tárgyalásokat. Az olasz út sikerebbnek bizonyult, mint a német, mert Mussolini ugyan a szlovák és a ruszin népszavazás kérdését elvetette, de Kárpátalja vonatkozásában „katonai támogatást is kilátásba helyezett”.³⁶

Végül a szlovák és a magyar fél is négyhatalmi döntőbírói állásfoglalást kért a csehszlovák–magyar határ kérdésének megállapítása céljából. Kevésbé emlegetett tény, hogy a komáromi tárgyalásokat követően a csehszlovák fél részéről érkezett egy ajánlat, amely a városok kivételével (Pozsony, Nyitra, Kassa, Ungvár, Munkács) teljesítette (volna) a magyar követeléseket. Budapest azonban ezt az alkut nem fogadta el, és a nagyhatalmi állásfoglalás mellett döntött.³⁷ Ezzel lényegében elutasította annak a lehetőségét, hogy kétoldalú megállapodás keretében határozzák meg a területek hovatartozásának kérdését. A csehszlovák ajánlat őszintesége azonban mindvégig kérdéses volt.

Az első bécsi döntést megelőző napokban egy magyar küldöttség nem hivatalosan Rómába utazott, hogy a pontos határvonalakról utoljára

³² Sallai G.: Az első bécsi döntés diplomáciai i. m. 608.

³³ Pritz Pál: A relativizálás elfogadhatatlansága. Budapest 2016. 142.

³⁴ Hornyák Cs.: Kísérlet Kárpátalja i. m. 167–168.

³⁵ Sallai G.: Az első bécsi döntés diplomáciai i. m. 624.

³⁶ Sallai G.: Az első bécsi döntés diplomáciai i. m. 626.

³⁷ Sallai Gergely: Az első bécsi döntés. Budapest 2002. 114.

egyveztesen. Ciano komoly felkészülését a bécsi tárgyalások előtt a magyarok segítették.³⁸

Ezt követően jutunk el az 1938. november 2-án megtartott döntőbírói megállapodáshoz,³⁹ amely az első bécsi döntés néven vált ismertté. A politikai határozat értelmében Magyarország elkönnyvelhette első revíziós sikerét, hisz a dél-szlovákiai és a kárpátaljai magyarlakta területek (Ungvár, Munkács, Beregszász) újra az anyaország kötelékébe kerültek (lásd a 3. térképet).

3. térkép *Térképvázlat a bécsi döntéshez*

Forrás: Népszava, 1938. november 3. 2.

A döntéssel 11 927 km²-nyi terület került újra Magyarország fennhatósága alá 1 millió 60 ezer főnyi lakossal. Ebből 1523 km²-nyi terület és 173 233 főnyi lakosság volt a Kárpátaljához tartozó rész.⁴⁰ A magyar hadsereg november 4. és 11. között vonult be a Felvidékre, november 9-én Beregszászba, november 10-én pedig Munkácsra és Ungvárra.⁴¹

A mámoros pillanatban azonban mindenki elfelejtkezett arról, hogy a jövőt be kell biztosítani. Az örömtias időszakban a „Ballhausplatzon” nevelkedett angol diplomata, Barcza György azonban a realitások talaján maradt. Csáky István külügyminiszternek – igen bölcsen – azt a tanácsot adta, hogy ne elégedjen meg Magyarország a kedvező nyugati visszhanggal, hisz

³⁸ Sallai G.: Az első bécsi döntés diplomáciai i. m. 630–631.

³⁹ Az 1938. november 2-i döntésen megítélt határvonalat is csak Olaszország hathatós támogatásával tudta megszerezni a magyar kormány.

⁴⁰ Fedinec Csilla: „A magyar szent koronához visszatért Kárpátalja” 1938–1944. Budapest 2015. 38.

⁴¹ Fedinec Cs.: „A magyar szent koronához visszatért Kárpátalja” i. m. 44.

a szó elszáll, hanem Angliával – mint a müncheni döntés egyik hivatalos döntőbírájával – aláírt dokumentum formájában erősítse meg a határozatot.⁴² A magyar kormány nem fogadta meg a tanácsot, s ez a háborút követő rendezés idején keservesen visszaütött, hisz Neville Chamberlain alsóházban elmondott 1938-as, kellemes hangvételű nyilatkozata(i) ellenére a határokat visszatolták az 1937. december 31-e előtt érvényben lévő mezsgyék mögé.⁴³

A bécsi döntéssel egyébként sem volt mindenki elégedett, annak ellenére, hogy a határozat lényegében az etnikai határoknak megfelelően jelölte ki az új kontúrokat. A közvélemény nagy része azt sérelmezte, hogy sem a teljes szlovák, sem a teljes kárpátaljai területet nem sikerült visszaszerezni. Imrédy a belpolitikai válságot, illetve a szélsőjobb elhallgattatását egy önálló katonai akcióval gondolta megoldani, így a soron következő minisztertanácsi ülésen felvetette egy fegyveres akció megindítását Kárpátalja irányába 1938 őszén. Mindeközben a nyugati kormánykörök belátták, hogy a megcsonkított Csehszlovákia előbb-utóbb német befolyás alá kerül.⁴⁴ A magyar kormány bár felmérte a nyugati hatalmak és a szomszédok álláspontját a fegyveres akciót illetően, de tartva egy csehszlovák ellensapástól, letett tervéről. Ebben közrejátszott az olasz, majd a német felszólítás is az akció leállításáról, így a magyar csapatok kárpátaljai akciója 1938 őszén megghiúsult.⁴⁵ Már kijelölték a katonákat, meghatározták a területre vonatkozó behatolás irányát, de a körültekintően kidolgozott terv felborult, hisz a katonák már a felvonulás idején kimerültek, emellett a felvidéki magyar lapok idő előtt lehozták a hírt, miszerint a Ruszin Nemzeti Tanács behívta a magyar csapatokat.⁴⁶

1938. szeptember 10-én Esterházy Lujza így ír a Csehszlovákiában megfigyelhető aktuális helyzetről: „Beneš köztársasági elnök szózata a rádióban. Szinte esdekel a különböző népcsoportoknak, hogy ne marakodjanak, hanem fogjanak össze Csehszlovákia felvirágoztatására. »**Vajjon lehet-e szebb feladat államunk minden egyes polgára számára, mint ezért dolgozni?**«⁴⁷ (Kiemelés az eredetiben.) Kissé ironikusan hathatnak Beneš mondatai, ám nyilván a végső kétségbeesés szavai voltak ezek részéről.

Csehszlovákiában a szudétanémetek mellett a ruszinok is felismerték a helyzetben rejlő lehetőségeket. A területen évtizedek óta dúló ukranofil és

⁴² Pritz P.: A relativizálás elfogadhatatlansága i.m. 68.

⁴³ Uo. 67.

⁴⁴ Hornyák Cs.: Kísérlet Kárpátalja i. m. 169.

⁴⁵ B. Stenge Csaba: Lengyel diverziós műveletek Magyarország támogatására 1938. október–novemberében I. rész. Hadtudomány (E-szám) XXVII. (2017) 54–55.

⁴⁶ Hornyák Cs.: Kísérlet Kárpátalja i. m. 174.

⁴⁷ Esterházy L.: Huszadik esztendő i. m. 31.

ruszofil irányzat közötti ellentét is enyhülni látszott az adódó alkalom láttán. 1938 szeptemberében a két irányzat képviselői közös nyilatkozatban szálltak síkra jogaikért, melyet a csehszlovák kormány válasza sem méltatott.⁴⁸ Egy korábbi sikertelen kísérlet után a két irányzat képviselői újra tárgyalóasztalhoz ültek az autonóm kormány megalakítása kapcsán. Az október 7-ei megbeszélésen eldöntötték, hogy a felállítandó kormány tagjai csak parlamenti képviselők vagy szenátorok lehetnek. Másnap pedig megalakult Podkarpatszka Rusz Nemzeti Tanácsa,⁴⁹ ami azonnal felvetette a miniszterelnök kérdését is. E pozíció betöltésére Bródy András, a ruszofil irányzat vezetőjét kérték fel. A kormányban helyet kapott még: Fenczik István, Avgusztin Volosin, Edmund Bacsinszki és Julian Revaj is.⁵⁰

8.4. Az 1938. őszi események

Október 9-én Ungváron gyűlést tartott az Ukrán Nemzeti Véderő⁵¹ több mint kétszáz résztvevővel, ahol megvitatták a belpolitikai helyzetet, és nemtetszésüket fejezték ki a lengyel és magyar törekvésekkel szemben. A szervezet 1938 szeptemberében kelt életre, és a Kárpáti Szics elődje volt, melyet 1939. március 15-én nyilvánítottak Kárpáti Ukrajna fegyveres erejévé.⁵²

A miniszterelnök kiléte nem okozott meglepetést, sőt különös szimpátiával viseltetett iránta a hegyvidéki járások ukrán lakosságának egy része⁵³ is, hisz Bródy a két világháború között mindvégig az autonómia mellett kardoskodott. Időközben azonban kiderült, hogy Bródy a magyar kormány befolyása alatt áll, ami viszont már visszas érzelmeket váltott ki az ukrán irányzat képviselőiből.⁵⁴

Kárpátalja visszaszerzésére a magyar kormány a színpalak mögött is kísérletet tett, s megpróbált Bródy Andrással kiegyezni ez ügyben. Erről a magyarbarátságról azonban Prágának sikerült kompromittáló adato-

⁴⁸ *Vehes Mikola*: Kárpáti Ukrajna belpolitikai helyzete, 1938–1939. In: Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történeti közelítés. Szerk. Fedinec Csilla. Budapest 2004.

⁴⁹ *Vehes M.*: Kárpáti Ukrajna belpolitikai i. m. 22.

⁵⁰ *Vehes M.*: Kárpáti Ukrajna belpolitikai i. m. 24.

⁵¹ *Hudánics Vaszil*: Mi volt a Kárpáti Szics? In: Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történeti közelítés. Szerk. Fedinec Csilla. Budapest 2004. 40–41.

⁵² *Hudánics, V.*: Mi volt a Kárpáti Szics? i. m. 40.

⁵³ *Vehes M.*: Kárpáti Ukrajna belpolitikai i. m. 23.

⁵⁴ Uo. 24–25.

kat gyűjtenie.⁵⁵ S azt követően, hogy Bródy népszavazást kért Kárpátalja hovatartozása ügyében a prágai parlamentben, a politikust letartóztatták, és börtönbe zárták egy időre.⁵⁶ Marina Gyula így ír erről: „Erre Sirovy, mint a köztársaság ügyvivő elnöke ott nyomban [az 1938. október 28-án Prágában megtartott találkozón] felmentette Bródyt a miniszterelnökségtől, majd az államrendőrség közegeit Bródy [sic!] prágai hotel szobájára küldte házkutatásra. Míg azok ott kutattak, Sirovy visszatartotta Bródyt az ülésteremben, míg csak azok a házkutatást be nem fejezték. A detektívek magukkal hozták a Bródy szállásán tanált gyanús dolgokat, úgymint 500 darab vadonatúj ezerpengős bankót és a magyar kormánynak egy levelét, melyben bárói rangot ígértek Bródynak, ha sikeresen visszahozza a ruszinokat a magyar határok közé. Erre Sirovy letartóztatta [sic!] Bródyt, mint hazaárulót és a prágai Pangrác nevű börtönbe csukatta.”⁵⁷

Ezt követően az ukrán irányzat vezetője, Avgusztin Volosin töltötte be a miniszterelnöki posztot. Az új kormányzat azonban már mellőzte a ruszinofil képviselőket, így csak és kizárólag ukranofil személyek kerültek be oda. A korábbi együttműködés a két irányzat között emiatt zátonyra futott. Volosin a kezdetektől a német félben látta az igazi szövetségest, s bízott annak védnökségében. Volosin ezen tudatosan dolgozott, ugyanis a területen élő német kisebbségnek minden jogot megadott, hogy ezzel is szemléltesse Hitler felé elhivatottságát.⁵⁸ A német kormány pedig ígéretet tett, hogy Kárpáti Ukrajnában konzulátust nyit Huszt központtal (amit végül 1939. március 9-én nyitottak meg).⁵⁹ Azonban a konzulátus felállításával a német kormány fő célja az volt, hogy a régióban zajló politikai fejleményeket figyelemmel kísérje.⁶⁰

Az 1938. november 22-én meghozott alkotmánnyal sikerült elérni, hogy a hatalmat megosszák Prága és Huszt⁶¹ között. Ettől kezdve a korábbi

⁵⁵ Zseliczky Béla: Kárpátalja a cseh és szovjet politika érdekerében 1920–1945. Budapest 1998. 38.

⁵⁶ Fedinec Csilla: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944. Galánta–Dunaszerdahely 2002. 26., 293.

⁵⁷ Marina Gyula: Ruténsors. Kárpátalja végzete. Toronto 1977. [Marina Gyula: Ruténsors. Kárpátalja végzete. Ungvár 1999. (reprint)] 115. Az idézett szöveg az eredeti helyesírás szerint közölt.

⁵⁸ Vehes M.: Kárpáti Ukrajna belpolitikai i. m. 26–27.

⁵⁹ Peter Švorc: A kárpátaljai autonómia kérdése és a régió Magyarországhoz csatolása: In: Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai. Szerk. Fedinec Csilla. Pozsony 2014. 64.

⁶⁰ Vehes Mikola – Tokar Marian: Kárpátalja (Podkarpatszka Rusz/Kárpáti Ukrajna) kérdése a nemzetközi politikában. In: Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra. Szerk. Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Budapest 2010. 105.

⁶¹ Korábban a ruszin terület központja Ungvár volt, azonban az első bécsi döntéssel elcsatolták a várost, így a székhelyet áttették Husztra. Hudánics, V.: Mi volt a Kárpáti Szics? i. m. 37.

csehszlovák állam mintegy föderatív államalakulatként működött, ahol a csehek, a szlovákok és a kárpátukránok külön hatáskörrel rendelkeztek.⁶²

1938 novemberétől azonban diverzáns akciókra került sor a magyar Rongyos Gárda tevékenysége révén a csehszlovák határ közelében. Ennek a katonai alakulatnak a megszervezését a miniszterelnök a kárpátaljai kötődésű, nyugalmazott belügyminiszterre, Kozma Miklóstra⁶³ bízta. A feszült csehszlovák–magyar viszony következtében már 1938 októberétől egyre több határincidensre került sor⁶⁴ a térségben a két ország reguláris csapatai között.

Az egyre inkább élénkülő határincidensek miatt a Kárpáti Szics 1939 januárjától folyamatosan fegyvert követelt a kárpátaljai kormánytól. Az ukrán diaszpóra komoly anyagi támogatást nyújtott a Szics fenntartására (ellátás, ruházat, fegyver),⁶⁵ állítja Vaszil Hudánics ukrán történész, miközben pályatársa, Olekszandr Pahirja szerint a Szics katonái szerény körülmények között tevékenykedtek. Pahirja így nyilatkozik erről: „A kos⁶⁶ 5 századból állt (együttesen mintegy 720–740 fő). A huszti kos 1. és 2. századának (mintegy 320 fő) tagjai voltak a legjobban kiképezve, illetve a legjobban ellátva fegyverekkel és egyenruhával. [...] A valóságban ez annyit jelentett, hogy a huszti kos 1. százada mindössze 100 tagjának volt egyenruhája, a többiek a polgári öltözetüket viselték.”⁶⁷

A legjelentősebb összetűzés a két állam csapatai között 1939. január elején történt Munkácsnál, amely később „vízkereszti csata” néven vált ismertté. Ennek során a csehszlovák csapatok el is foglalták Oroszvég és Klastromalja községek egy részét.⁶⁸ Az összecsapás során mindkét oldalról összesen 15 fő vesztette életét,⁶⁹ többen megsérültek, valamint számottevő anyagi károk is keletkeztek (lásd a 4. térképet).

⁶² Hudánics, V.: Mi volt a Kárpáti Szics? i. m. 37.

⁶³ Erről lásd részletesen Ormos Mária kétkötetes munkáját: *Ormos Mária: Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós I–II.* Budapest 2000.

⁶⁴ A két ország reguláris erői közötti négy legjelentősebb határincidensről (melyek 1938 októbere és decembere között zajlottak le) lásd részleteiben *B. Stenge Csaba: Súlyos határincidensek Csehszlovákia és Magyarország között 1938. október–decemberében I. rész. Seregszemle 15. (2017) 2. sz. 128–145.; B. Stenge Csaba: Súlyos határincidensek Csehszlovákia és Magyarország között 1938. október–decemberében II. rész. Seregszemle 15. (2017) 3–4. sz. 106–119.*

⁶⁵ Hudánics, V.: Mi volt a Kárpáti Szics? i. m. 45.

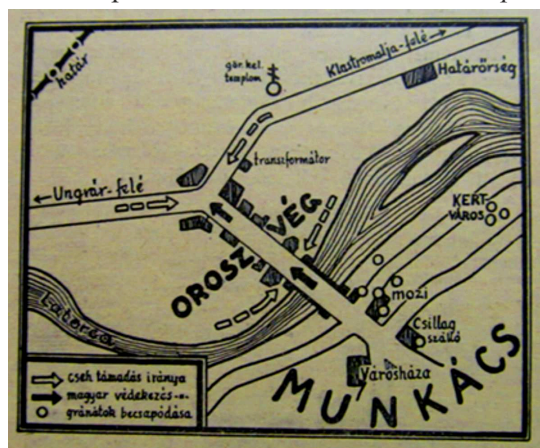
⁶⁶ A „kos” 16–18. századi kozák katonai alakulat neve.

⁶⁷ *Olekszandr Pahirja: Út a paramilitáris szervezettől a fegyveres honvédelemig: a Kárpáti Szics.* In: *Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai.* Szerk. Fedinec Csilla. Pozsony 2014. 123.

⁶⁸ *B. Stenge Csaba: A „vízkereszti csata” – csehszlovák–magyar határincidens Munkácsnál 1939. január 6-án (1.).* *Hadtörténeti Szemle (2019) 1. sz. 119.*

⁶⁹ *B. Stenge Csaba: A „vízkereszti csata” – csehszlovák–magyar határincidens Munkácsnál 1939. január 6-án (2.).* *Hadtörténeti Szemle. (2019) 2. sz. 146–148.*

4. térkép A munkácsi határincidens térképe

Forrás: Magyar Katonaújság, 1939. január 15.

A rendkívül súlyos határincidens vélhetően az előző évi – a Rongyos Gárda vagy „térképhelyesbítő” –, 1938. őszi akcióira volt egyfajta válaszlépés.⁷⁰ De további ok lehetett maga a demarkációs határvonal, valamint az is, hogy Oroszvégen több, korábban Munkácson szolgálatot teljesítő csehszlovák rendőrnek is saját tulajdonú ingatlana volt, melyet szerettek volna visszaszerezni.⁷¹ A magyar álláspont szerint az 1939. január 6-ai, Munkács elleni támadás közvetlen előzmények nélküli, meglepetésszerű, jelentős erőkkel végrehajtott, előre megtervezett csehszlovák vállalkozás volt a magyar fél ellen a terület megszerzése érdekében.⁷² A csehszlovák források szerint azonban egy magyar, civil ruhás fegyveresek által megindított tűzleadás miatt robbant ki.⁷³ B. Stenge Csaba kutatásaiból kiderül, hogy nem valószínű, hogy a magyar fél provokálta a támadást, de nem zárja ki azt, hogy néhány magyar fegyveres a saját szakállára nyitott tüzet a csehszlovák katonákra.⁷⁴ Ám ahogy ő is fogalmaz: „...ez nem indok, mentség és magyarázat a város elleni nagyszabású támadásra, a civilek agyonlövésére, a város belsőjében civil célpontokra lőtt tüzérségi tüzre, mint ahogy a fehér zászlós magyar parlamenterekre történő szándékos tüzmgnyitásra sem”.⁷⁵ Tény, hogy

⁷⁰ B. Stenge Csaba: A magyar hadműveletek Kárpátalján 1939-ben. In: Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai. Szerk. Fedinec Csilla. Pozsony 2014. 92.

⁷¹ B. Stenge Cs.: A „vízkereszti csata” (2.) i. m. 142.

⁷² B. Stenge Cs.: A „vízkereszti csata” (2.) i. m. 140.

⁷³ Uo. 140.

⁷⁴ Uo. 141.

⁷⁵ Uo.

a csehszlovák fél végül elismerte részleges felelősségét az incidens kapcsán, ám a tervszerűséget mindvégig tagadta.⁷⁶

8.5. Kárpáti Ukrajna kikiáltása, majd Magyarországhoz történő csatolása 1939 márciusában

Az első bécsi döntést követően Volosinék 1938. október 26-án léptek hatalomra. A terület neve ezt követően Kárpáti Ukrajna, hivatalos nyelve pedig az ukrán lett. 1938. november 22-én elfogadták, 1938. november 25-én pedig életbe lépett a 328-as alkotmánytörvény, amely a területen (Podkarpatszka Rusz) autonómiát irányzott elő.⁷⁷

1939. január 20-án Volosin feloszlatta a korábbi politikai pártokat a „rend és a nyugalom fenntartása érdekében.”⁷⁸ Ez a lépés sehogy sem volt összeegyeztethető a demokratikus elvekkel. Ezt követően pedig a miniszterelnök utasítást adott az Ukrán Nemzeti Egyesület nevű párt megalakítására, amely az egyetlen elismert legális párt volt, és amely egyedülként indulhatott a február 12-ei választásokon. Ezzel viszont csak annyit ért el, hogy a csehszlovák parlamentből a még Kárpáti Ukrajnát támogató képviselőknek is távozniuk kellett.⁷⁹

Ezután került sor az 1939. február 12-ei választásra, amely sokkal inkább volt színjáték, mintsem választás, s nem meglepő módon Volosin győzelmét hozta. Nem sokkal később, 1939. március 15-én összeült a Szojm. Ekkor nevezték ki a Kárpáti Szics Népi Védelmi Szervezetet az állam hivatalos fegyveres szervévé.⁸⁰ Az alakuló gyűlésen a Szics⁸¹ feladatait a következőkben határozták meg: az állami és nemzeti érdekek védelme, az államellenes propaganda felszámolása, Kárpáti Ukrajna kormányának támogatása, a rendszer fenntartása és a biztonság garantálása.⁸²

Sztójay Dömén keresztül a magyar diplomácia is irányt váltott, ugyanis Sztójay 1939 elején Hitlernél tett látogatása alkalmával a ruszin terület ügyét politikai síkról gazdasági síkra terelte, mondván, hogy az erdők nem kielégítő állapota a magyar Alföldet veszélyezteti.⁸³ A politikai

⁷⁶ B. Stenge Cs.: A „vízkeresztí csata” (2.) i. m. 144.

⁷⁷ Fedinec Cs.: „A magyar szent koronához visszatért i. m. 71.

⁷⁸ Véhes M.: Kárpáti Ukrajna belpolitikai i. m. 31.

⁷⁹ Uo. 31–34.

⁸⁰ Ez a szervezet Ukrán Nemzeti Véderő néven alakult 1938 szeptemberében, és november 9-én alakították át Kárpáti Szicsé. Lásd bővebben *Hudánics V.*: Mi volt a Kárpáti Szics? i. m. 37.

⁸¹ A Szics részletes tevékenységével kapcsolatban lásd bővebben *Hudánics V.*: Mi volt a Kárpáti Szics? i. m.; *Pahirja, O.*: Út a paramilitáris szervezettől i. m. 117–154.

⁸² *Hudánics V.*: Mi volt a Kárpáti Szics? i. m. 43.

⁸³ *Haponenko-Tóth Iryna*: Kárpáti Ukrajna magyar megszállása (1938. november – 1939. március). In: *Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történeti közelítés.* Szerk. Fedinec Csilla. Budapest 2004. 75.

váltásra lényegében azért volt szükség, hogy némileg eltereljék a figyelmet a magyar–lengyel határról.

A kárpátaljai eseményekkel párhuzamosan a magyar és nemzetközi szinten is lázas diplomáciai kanosszajrás folyt, hisz Magyarország többször kérte Hitler támogatását Kárpátalja elfoglalása kapcsán.

1939. március 10-től viszont már érlelődött a magyar katonai intervenció Kárpátalja irányába. Horthy és Teleki akár Hitler beleegyezése nélkül is hajlandó lett volna e lépés megtételére. Március 16-ra tervezték az akciót, ám Hitler március 11-ei jóváhagyásával megsürgette az eseményeket, így végül március 15-én került rá sor. Időközben a Kárpáti Szics tagjai március 14-e hajnalra behatoltak a huszti katonai raktárba, és a fegyverek nagy részét magukkal vitték.⁸⁴

1939. március 14-én Volosin kihirdette Kárpáti Ukrajna függetlenségét, amiről értesítette Németországot is. Persze ebben a nemzetközi helyzet is közrejátszott, hisz Jozef Tisóval az élén Szlovákia is kikiáltotta a terület függetlenségét.

1939. március 12-én a Führer közölte a berlini magyar nagykövettel, Sztójay Dömével, hogy Csehszlovákia szétzúzása rövid időn belül esedékes, és Szlovákia függetlenségét el fogja ismerni, de Volosinnak egy napig nem ad hasonló elismerést, tehát Magyarországnak ez idő alatt kell megoldania Kárpátalja hovatartozásának kérdését.⁸⁵ Volosin a fokozódó magyar nyomás ellen Berlinből kért segítséget, ám a támogatás elmaradt. Csáky ultimátumban szólította fel Kárpáti Ukrajna miniszterelnökét, hogy 24 órán belül adja át a hatalmat. A Szojm gyűlése idején a magyar hadsereg is megkezdte az általános támadást március 15-én. Aznap késő délután a magyar csapatok már Huszt környékét is teljesen birtokba vették. Volosinéék még március 14-e éjszaka elmenekültek. Először Nagybocksóra, melyet ideiglenes fővárosnak nyilvánítottak, majd Romániába szöktek. Volosin május 1-jén ért el Berlinbe.⁸⁶

A két ország határán zajló harcok során a magyar honvédek is komoly veszteségeket szenvedtek. A magyar hadsereg március 18-án érte el Vereckénél a lengyel határt. Mindez azt is jelentette, hogy Kárpáti Ukrajna lényegében egy napig létezett, úgy, hogy függetlenségét nem ismerték el a nyugati államok.

⁸⁴ Prchala elrendelte az ellopott fegyverek beszolgáltatását, mondván, ha ez nem működne, akkor a cseh katonaság erővel vegye azokat vissza a Szics tagjaitól. *Hudánics, V.*: Mi volt a Kárpáti Szics? i. m. 51.

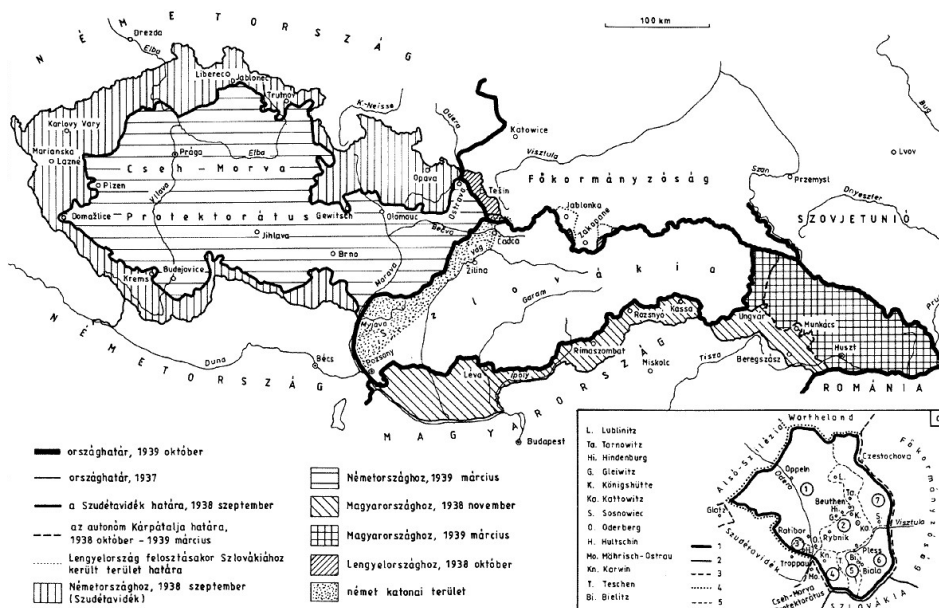
⁸⁵ *Ádám Magda – Juhász László*: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. Magyarország külpolitikája 1938–1939. III. köt. Budapest 1970. 551.

⁸⁶ *Marina Gy.*: Ruténsors i. m. 116–117.

Bár a legtöbb alkalommal csak az 1939. március 14–18-a közötti eseményekről esik szó, de fontos tényező, hogy a területek visszaszerzésének volt egy második – záró – fázisa, amely 1939. március 23-hoz köthető. Ennek során a magyar csapatok Lengyelország irányában igyekeztek stratégiaileg jobb, védhetőbb határokat elfoglalni az újonnan formálódó Szlovákiával szemben.⁸⁷ Ezt máig „kis háború” néven említi a történetírás.⁸⁸ Az összecsapások március 27–28-án befejeződtek, mivel Budapesten megalkult az a magyar–szlovák vegyes bizottság, melyet az Ung folyótól a lengyel határig terjedő magyar–szlovák határ kijelölésére alakítottak. A bizottság április 4-én fejezte be tárgyalásait, és rögzítette a határvonalat.⁸⁹

Ezzel lényegében befejeződött Kárpátalja teljes birtokbavétele⁹⁰ (lásd az 5. térképet).

5. térkép Csehszlovákia felosztása (1938–1939)

Forrás: www.terkepek.adatbank.transindex.ro/legbelso.php?nev=198, letöltés 2019. aug. 15.

⁸⁷ B. Stenge Csaba: Magyar hadműveletek Kárpátalja visszacsatolása során, 1939. március. II. fázis (1. rész). Seregszemle 16. (2018) 2. sz. 106–114.

⁸⁸ A kérdés tárgyalásáról lásd bővebben Janek István: A szlovák–magyar „kis háború” története és eseményei 1939 márciusában. Történelmi Szemle XLIII. (2001) 3–4. sz. 299–313.

⁸⁹ B. Stenge Cs.: Magyar hadműveletek i. m. 114.; Janek I.: A szlovák–magyar „kis háború” i. m. 308–311.

⁹⁰ Botlik J.: Egestas Subcarpathica i. m. 230.

A fent felsorolt események talán jól érzékeltetik, hogy a terület sorsát elsősorban nagyhatalmi és katonapolitikai, valamint stratégiai érdekek figyelembevételével alakították, semmint gazdasági, földrajzi vagy épp társadalmi érvek alapos átgondolásával.

A KÖTET SZERZŐI

Braun László, PhD (Szürte, 1971) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1998-ban mint történész, történelemtanár. Általános, illetve középiskolai tanárként dolgozott, majd öt éven keresztül a Kárpátaljai Területi Állami Adminisztráció Oktatási és Tudományos Főosztályán végezte munkáját. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának az elvégzése után 2018-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe Északkelet-Magyarország története a 19–20. század fordulóján.

Csatáry György, PhD (Kaszony, 1963) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett. Az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Középkori és kora újkori egyetemes történelem doktori programjának elvégzése után 2006-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot a történelemtudományok (kora újkori magyar történelem) szakterületen. 2008-tól a történelemtudományok kandidátusa. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének vezetője. Levéltártant, történelmi szaktudományokat és honismeretet oktat. A Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács tagja. Kutatási területe: a II. Rákóczi Ferenc vezette 1703–1711. évi szabadságharc, Északkelet-Magyarország és Kárpátalja története.

Császár István (Jánosi, 1985) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakán szerzett 2008-ben MA szintű oklevelet. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola Nemzetközi Kapcsolatok Története doktori programjában végezte PhD-tanulmányait, 2011-ben szerezte meg az abszolutóriumot. 2010 óta dolgozik a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékén, jelenleg oktatói beosztásban. Kutatási területe: a második világháború utáni kárpátaljai magyar társadalomtörténet, civil társadalmi mozgalmak kialakulása Kárpátalján.

Dancs György (Balazsér, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem és földrajz szakán 2007-ben BA-oklevelet, történelem szakán 2008-ben Specialist oklevelet szerzett. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában abszolvált 2012-ben. A Sárospataki Református Teológiai Akadémia lelkipásztori munkatárs

szakán végzett 2017-ben. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára. Kutatási területe: a kolerajárvány az 1831–1832-es években; báró Perényi Zsigmond élete; a reformkori Magyarország az 1820–1840-es években.

Darcsi Karolina (Dercen, 1980) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) földrajz–történelem szakán 2002-ben Specialist oklevelet, 2006-ban a Budapesti Corvinus Egyetem Századvég Politikai Iskola közpolitikai szakirányán MA-oklevelet szerzett, illetve a Pécsi Tudományegyetem Politikatudományok Doktori Iskolájában abszolvált 2006-ban. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság érdekérvényesítési lehetőségei a független Ukrajnában; közigazgatás, önkormányzatok, kisebbségi jogérvényesítés.

Dobos Sándor (Beregszász, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola angol nyelv és irodalom szakán 2009-ben BA-oklevelet, történelem szakán 2010-ben BA-, majd 2011-ben Specialist oklevelet szerzett, az Ungvári Nemzeti Egyetemen 2010-ben fejezte be a mesterképzést angol nyelvből és irodalomból, illetve a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában abszolvált 2014-ben. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója, valamint a Kiadói Részleg vezetője. Kutatási területe: helytörténet, helység-, utca- és térnevek, 20. századi községnevezendések a mai Kárpátalja területén.

Hires-László Kornélia, PhD (Beregszász, 1982) – 2003-ban az egykori Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán szerzett tanítói diplomát, majd ezt követően 2009-ben a Debreceni Egyetemen szociológia szakán végzett magiszteri fokozattal. 2017-ben a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán magyar nyelv és irodalom szakon szerzett specialist fokozatú oklevelet. 2021-ben sikeresen megvédte doktori értekezését a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Kommunikációs Doktori Iskolájában. 2001 óta kutatóként dolgozik a Rákóczi-főiskola jelenleg Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontként ismert intézetében, és 2005 óta

a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatója. Kutatási területei: nyelvi tájkép és etnicitás Kárpátalján, a kárpátaljai magyarság identitása, az ifjúság aktuális problémái, valamint a kárpátaljai magyarság aktuális társadalmi folyamatai.

Kész Barnabás, PhD (Salánk, 1966) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1990-ben mint történész, történelemtanár. Egy évig régészként dolgozott az egyetemen, majd több mint két évtizedig általános és középiskolai tanár volt Salánkon. 2012-től a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, jelenleg docensi beosztásban. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának elvégzését követően, 2019-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a bölcsészettudományok területén, néprajz- és kulturális antropológiai tudományokban. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság tárgyi néprajza. Ezenkívül foglalkozik helytörténettel, könyvillusztrálással és katonai hagyományőrzéssel is, számos tudományos-ismeretterjesztő kiadvány szerzője.

Molnár D. Erzsébet, PhD (Beregszász, 1979) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) angol–történelem szakán szerzett tanári oklevelet 2002-ben. Tanulmányait a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában folytatta, ahol 2015-ben védte meg doktori értekezését *Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai* (1944–1953) címmel. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának vezetője, a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense. Kutatási területe: Kárpátalja szovjetizálása, a kárpátaljai magyar férfilakosság elhurcolása, a donbászi munkaszolgálat.

Molnár D. István, PhD (Nagydobrony, 1979) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) angol–földrajz szakpárján szerzett tanári oklevelet 2002-ben. 2003–2006 között a Debreceni Egyetem Természettudományi Karának Földtudományok Doktori Iskoláját végezte el. Doktori (PhD) fokozatát 2013-ban szerezte. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földtudományi és Turizmus Tanszékének tanára és az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója. Kutatási területe: Kárpátalja népessége, közigazgatása.

Molnár Ferenc, PhD (Zápszony, 1986) – Az Ungvári Nemzeti Egyetemen 2009-ben magiszteri szintű oklevelet szerzett angol nyelv és irodalomból, majd 2010-ben elvégezte a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakát. Ezt követően az Eötvös Loránd Tudományegyetem Új- és Jelenkori Magyar Történelem Doktori Program miniszteri ösztöndíjas hallgatója. 2019-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot történelemtudományok (19. századi magyar történelem) szakterületen. Jelenleg a II. RF KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, tanszékvezető-helyettese. Kutatási területe: a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 19. századi története, valamint a dualizmus korának (1867–1918) felekezeti és nemzetiségi viszonyai.

Orosz Ildikó, PhD (Nagydobrony, 1960) – Az Ungvári Állami Egyetemen szerzett MSc szintű oklevelet matematika szakon 1983-ban. 1981-től a Nagydobronyi Középiskola matematikatanára, 1990-től 1995-ig az iskola igazgatója. 2001-ben a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolájában szerzett doktori (PhD) fokozatot nevelésszociológia szakirányban. 2013-ban a Volodimir Hnatyuk Ternopili Nemzeti Pedagógiai Egyetemen pedagógiai tudományok kandidátusa (CSc) fokozatot szerzett általános pedagógia és a pedagógiatörténet szakterületen. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) és a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség elnöke, a II. RF KMF Pedagógia és Pszichológia Tanszékének docense. Kutatási területe a kisebbségi oktatás, az anyanyelvi/anyanyelvű oktatás helyzete Kárpátalján a rendszerváltástól napjainkig.

Rácz Béla, PhD (Tiszaújlak, 1981) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) történelem és földrajz szakán szerzett Specialist oklevelet 2003-ban. Az ELTE Földtudományi Doktori Iskola Földtan-Geofizika Programjának elvégzése után 2014-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot földtan szakterületen, archeometriai szakiránnyal. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatási rektorhelyettese, továbbá a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense. Kutatási területe: archeometria, azon belül petroarcheológia: pattintott kőeszköznyersanyagok vizsgálata, források, elterjedési területek, az emberi közösségek kulturális kapcsolatai az őskorban.

Suslik Ádám, PhD (Beregszász, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem és földrajz szakán 2008-ban BA-oklevelet,

majd 2009-ben Specialist diplomát szerzett. 2017-ben Budapesten a Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola (Katonai- és politikai konfliktusok 1867–1945 között) programján belül doktori (PhD) fokozatot szerzett. Jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának levéltárosa az 1945 előtti Kormányservek Főosztályán. Kutatási területe: az első világháború és az azt követő rövid átmeneti időszak. A témakörön belül publikációi többsége egy adott régió (Északkelet-Magyarország), különös tekintettel Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék gazdaság-, társadalom-, egyház-, valamint hadtörténete tárgykörében jelentek meg. A klasszikus hadtörténetírás mellett olyan témákat is érint, amelyek a hadművelleti területeken vagy a hátszágban történt katonai visszaéléseket vizsgálják.

Szakál Imre, PhD (Bene, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán szerzett történelem és földrajz szakos tanári oklevelet 2008-ban. 2009-től a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának PhD-hallgatója, értekezését 2015-ben védte meg. 2013-tól alma matere Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanársegéde, 2015-től docense. Kutatási érdeklődése Kárpátalja két világháború közötti történetére, a kisebbségtörténetre, Ukrajna történetére és az emlékeztörténetre terjed ki.

Szamborovszkyné Nagy Ibolya, PhD (Sárosoroszi, 1970) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1992-ben mint történész, történelemtanár. Egy évtizedig általános és középiskolai tanárként dolgozott, majd az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Kelet-Európa XIX–XX. századi története oktatási programjának elvégzése után 2011-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a történelemtudományok (kelet-európai történelem) szakterületen. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Apáczai Csere János Könyvtárának igazgatója, ill. az intézmény Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe: a Szovjetunió társadalomtörténete 1945–1991 között (azon belül oktatáspolitikai és az iskolai történelemtanítás története), valamint a kérdés kárpátaljai vonatkozásai, az iskolai történelemtankönyvek tartalmi és didaktikai kérdései, ezenkívül a szovjet egyházpolitika és a kárpátaljai reformátusok története a fent jelzett időszakban.

Szólósi Nóra, PhD (Macsola, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem, valamint angol nyelv és irodalom szakán 2008-

ban szerzett BA-diplomát. Ezt követően az Ungvári Nemzeti Egyetem angol szakán kapott magiszteri képesítést 2009-ben. Ugyanezen év őszén nyert felvételt az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék doktori programjára, ahol 2012-ben abszolvált. 2018-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot. Kutatási területe: a revízió és Kárpátalja 1938–1944 között, továbbá Kárpátalja társadalma és gazdasága 1939–1944-ben a visszacsatolt Felvidékkel való összehasonlításban.

Váradi Natália, PhD (Beregszász, 1980) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem, angol nyelv, világirodalom szakán szerzett Specialist oklevelet 2003-ban. Doktori (PhD) fokozatát a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában szerezte 2008-ban, 2012-ben a Nyíregyházi Főiskola közgazdász, gazdálkodási és menedzsment szakán szerzett BA-diplomát, majd 2013-ban történelemtudományokból kandidátusi fokozatot az Ukrán Tudományos Akadémia Történelmi Intézetében. 2020-ban a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Karán magyar mint idegen nyelv szakirányú pedagógus-továbbképzési szakon MA-diplomát szerzett. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, a II. RF KMF Felnőttképzési Központjának vezetője, az ECL Nyelvvizsgaközpont vezetője, a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány igazgatója. Kutatási területe: Kárpátalja a Hruscsov-érában, kiemelten az 1956-os forradalom kárpátaljai vonatkozásai.

К 22 **Історія Закарпаття. Спадщина та виклики.** Наукове видання (колективна монографія) Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II/ Редакційна колегія: Василь Брензович (голова редакційної колегії), Юрій Чотарі (головний редактор), Мелінда Орбан, Олександр Добош (відповідальні редактори), Ібоя Самборовскі-Нодь, Імре Сакал та Ласло Браун (члени редакційної колегії). Автори: Адальберт Рац, Адам Шушлік, Борнобаш Кейс, Єлизавета Молнар Д., Ібоя Самборовскі-Нодь, Ільдико Орос, Імре Сакал, Іштван Часар, Кароліна Дорчі, Корнелія Гіреш-Ласлов, Ласло Браун, Наталія Вароді, Нора Севлеші, Олександр Добош, Стефан Молнар Д., Федір Молнар, Юрій Данч та Юрій Чотарі. Берегове–Ужгород: ЗУІ ім. Ф.Ракоці II – ТОВ «РІК-У», 2021. – 788 с. (угорською мовою)

ISBN 978-617-8046-21-7

У виданні представлено історію сучасного Закарпаття від найдавніших часів до сьогодення. Колективна монографія має узагальнюючий характер, автори висвітлили теми, які вважали найважливішими. Рекомендуємо усім, хто хоче більше дізнатися про багатогранне минуле й сучасне краю.

УДК 94(477.87)(082)

Наукове видання

ІСТОРІЯ ЗАКАРПАТТЯ СПАДЩИНА ТА ВИКЛИКИ

Колективна монографія

2021 р.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту
ім. Ф.Ракоці II (протокол №9 від 30.09.2021)

Підготовлено кафедрою історії та суспільних дисциплін спільно з Науково-дослідним центром
ім. Тіводора Легоцькі і Видавничим відділом ЗУІ ім. Ф.Ракоці II

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: *Василь Брензович, канд. іст. наук*

Головний редактор: *Юрій Чотарі, канд. іст. наук*

Відповідальні редактори: *Мелінда Орбан та Олександр Добош*

Члени редакційної колегії: *Івоя Самборовські-Нодь, канд. іст. наук,*

Імре Сакал, докт. філософії у галузі іст. наук та Ласло Браун, докт. філософії у галузі іст. наук

Рецензенти:

Адам Новак, докт. філософії у галузі іст. наук (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 3

Аттіла Шімон, габ. докт. у галузі іст. наук (Університет імені Яноша Шее, Комарно; Науково-дослідний інститут національних меншин «Форум», Шаморін) – розділ 7

Вікторія Ференц, докт. філософії у галузі філол. наук (Науково-дослідний інститут національної політики, Будапешт) – розділ 16

Іван Мандрик, докт. іст. наук, проф. (ЗУІ ім. Ф.Ракоці II, Берегове) – розділ 5

Іштван Мароші (грек.-кат. священник, Греко-католицький центр ім. Елемира Ортугая, Берегове) – розділ 10-13

Іштван Цігань, канд. іст. наук (Інститут та Музей військової історії, Будапешт) – розділ 4

Йосип Молнар, канд. геогр. наук (ЗУІ ім. Ф.Ракоці II, Берегове) – розділ 1

Левенте Пюошкі, габ. докт. у галузі іст. наук, проф. (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 8-9

Марія Палашик, габ. докт. у галузі іст. наук (Історичний архів державної безпеки Угорщини, Будапешт) – розділ 11

Моніка Баер-Шіпош, докт. філософії у галузі політ. наук (Пейчський університет, Пейч) – розділ 15

Пйітер Пал Товт, докт. соц. наук (Науково-дослідний інститут демографії, Центральне статистичне управління Угорщини, Будапешт) – розділ 16

Пйітер Форішек, габ. докт. у галузі іст. наук (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 2

Тібор Балла, габ. докт. у галузі військ. наук, проф. (Національний університет державної служби, Будапешт) – розділ 6

Тібор Валух, габ. докт. у галузі іст. наук (Університет імені Кароля Естергазі, Егер) – розділ 10, 12-13

Ференц Гідас, OFM (Ordo Fratrum Minorum) – розділ 10-13

Ференц Радванські, докт. філософії у галузі теол. наук (реформатський священник, Релігійна громада реформатської церкви с.Косонь) – розділ 10-13

Шандор Мілован (почесний голова Товариства угорської культури Закарпаття, Виноградів) – розділ 14

Технічне редагування та верстка: *Мелінда Орбан*

Коректура: *Едіна Шін, Марта Гнатик-Рішко*

Дизайн обкладинки: *Ласло Веждел*

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр "Опаці Чері Янош" при ЗУІ ім. Ф.Ракоці II*

Відповідальний за випуск: *Олександр Добош* (начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ф.Ракоці II)

За зміст колективної монографії відповідальність несуть автори

Видання здійснене за підтримки Фонду національної співпраці, Офісу прем'єр-міністра Угорщини, ЗАТ «Благодійний фонд ім. Габора Бетлена» та за сприяння Спілки «За майбутнє реформатської громади Нірретгі» і Благодійного фонду За Закарпатський угорський інститут

Видавництво: Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II (адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90 202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua) *Статут «Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II» (Затверджено протоколом загальних зборів Благодійного фонду За ЗУІ, протокол №1 від 09.12.2019р., прийнято Загальними зборами ЗУІ ім. Ф.Ракоці II, протокол №2 від 11.11.2019р., зареєстровано Центром надання адміністративних послуг Берегівської міської ради, 12.12.2019р.) та ТОВ «РІК-У»* (адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88 000. Електронна пошта: print@rik.com.ua) *Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року*

Поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У»

Підписано до друку 25.10.2021. Шрифт «Times New Roman».

Папір офсетний, щільністю 80 г/м². Друк офсетний. Ум. друк. арк. 64,0.

Формат 70x100/16. Замовл. №2772. Тираж 1400.